

JÓZEF KRUKOWSKI

ZASADA POSZANOWANIA NIEZALEŻNOŚCI I AUTONOMII
PAŃSTWA I KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO
ORAZ WSPÓLDZIAŁANIA DLA DOBRA CZŁOWIEKA
I DOBRA WSPÓLNEGO

GENEZA I ZNACZENIE ART. 1 KONKORDATU
MIĘDZY STOLICĄ APOSTOLSKĄ I POLSKĄ 1993-1998

WPROWADZENIE

Zmiany ustrojowe, jakie zaistniały w Polsce na etapie transformacji wiodących od totalitaryzmu komunistycznego do demokracji, dotyczą także relacji między Państwem a Kościołem katolickim i innymi związkami wyznaniowymi. Podstawowe zasady tych relacji zostały ustalone w dwóch aktach normatywnych: umowie międzynarodowej, jaką jest Konkordat między Stolicą Apostolską i Polską, zawarty w latach 1993-1998¹; i w Konstytucji RP uchwalonej 2 kwietnia 1997 r.² Kluczowe znaczenie w tym przedmiocie ma art. 1 Konkordatu, który stanowi:

Rzeczpospolita Polska i Stolica Apostolska potwierdzają, że Państwo polskie i Kościół katolicki są – każde w swojej dziedzinie – niezależne i autonomiczne oraz zobowiązują się do pełnego poszanowania tej zasady we wzajemnych stosunkach i we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego.

Treść powyższej wypowiedzi Układających się Stron, którymi są najwyższe organy władzy Rzeczypospolitej i Stolica Apostolska, obejmuje trzy elementy. Pierwszym z nich jest stwierdzenie faktu istnienia w Polsce dwóch wspólnot ludzkich odmiennego typu, jakimi są Państwo i Kościół katolicki, do których

Ks. prof. dr hab. JÓZEF KRUKOWSKI – emerytowany profesor KUL.

¹ Dz.U. 1998, Nr 51, poz. 318.

² Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483.

należą ci sami ludzie (jako obywatele i jako wierni). Drugim jest stwierdzenie faktu obowiązywania zasady poszanowania atrybutów niezależności i autonomii tych wspólnot, każdej z nich w swojej dziedzinie. Trzecim jest zobowiązanie Układających się Stron do „pełnego poszanowania tej zasady we wzajemnych stosunkach i we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego”.

Przedmiotem rozważań w niniejszym artykule jest problematyka dotycząca zasady wpisanej do art. 1 Konkordatu, a mianowicie: jej genezy, interpretacji, uszczegółowienia w kolejnych artykułach Konkordatu i recepcji w art. 25, ust. 3 Konstytucyjni RP z 1997 r.

I. GENEZA ZASADY ZAWARTEJ W ART. 1 KONKORDATU

W celu ustalenia znaczenia proklamowanej w art.1 Konkordatu zasady, skierujemy uwagę najpierw na jej genezę. Niewątpliwie chronologicznie najbliższym jej źródłem jest deklaracja Soboru Watykańskiego II zawarta w Konstytucji duszpasterskiej o obecności Kościoła w świecie współczesnym (GS 76). Jednakże jest to rezultat długiego procesu historycznego, w którym wystąpiły trzy epoki: przedkonstantyńska, konstantyńska i postkonstantyńska. Kryterium wyróżnienia tych epok stanowią istotne zmiany, jakie w kształtowaniu relacji między państwem a Kościołem zostały zainicjowane na początku IV wieku przez cesarza Konstantyna Wielkiego³.

1. EPOKA PRZEDKONSTANTYŃSKA

Przed pojawieniem się chrześcijaństwa w świecie antycznym panował monizm religijno-polityczny, polegający na: ścisłym powiązaniu między polityką i religią, koncentracji w tym samym podmiocie najwyższej władzy politycznej i religijnej oraz na braku jasnego odróżnienia norm regulujących życie polityczne od norm życia religijnego. Religia w starożytnym cesarstwie rzymskim, w którego granicach pojawiło się chrześcijaństwo, była traktowana jako instrument polityki⁴.

Chrześcijaństwo wniosło do kultury ogólnoludzkiej nowy system relacji między religią a polityką – między państwem a Kościołem – oparty na paradygmacie

³ G. DALLA TORRE, *La città sul monte. Contributo ad una teoria canonistica sulle relazioni fra Chiesa e Comunità politica*, Roma: Editrice AVE 1996, s. 25-29; J. KRUKOWSKI, *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2013, s. 12-13.

⁴ N. TURCHI, *La religione di Roma*, Bologna 1939 (wyd. polskie: *Religia Rzymu*, [w:] *Religie świata*, red. E. Dąbrowski, Warszawa: Wydawnictwo Pax 1957, s. 251-279); L. SPINELLI, *Diritto Ecclesiastico*, Parte generale, Torino: UTET 1976, s. 24-27.

dualizmu religijno-politycznego. W powstawaniu tego paradygmatu podstawowe znaczenie mają wydarzenia opisane w Ewangelii⁵.

Pierwszym z nich jest nakaz etyczny Chrystusa – Boskiego założyciela nowej religii, dany w rozmowie z faryzeuszami w kwestii płacenia podatków. Na pytanie faryzeusza: „Czy godzi się płacić podatek Cezarowi”, Chrystus odpowiedział: „Oddajcie Cezarowi to, co należy do Cezara, a Bogu to, co należy do Boga” (Mt 22,21). W tym nakazie Chrystusa został zawarty nowy paradygmat, w którym istotne znaczenie ma wyróżnienie następujących elementów: 1) dwóch różnych podmiotów władzy – władzy państwowej (cezar) i władzy religijnej (Bóg), 2) dwóch kategorii norm regulujących postępowanie ludzi względem tych władz, opartych na elementarnej zasadzie sprawiedliwości: „Oddajcie każdemu to, co się należy”.

Drugim doniosłym wydarzeniem jest rozmowa Chrystusa z namiestnikiem cesarstwa rzymskiego, Piłatem. Na pytanie Piłata: „Czy Ty jesteś królem”? – Chrystus oświadczył: „Tak, jestem królem. Ja się na to narodziłem i na to przyszedłem na świat, aby dać świadectwo prawdzie. Każdy, kto jest z prawdy, słucha mojego głosu” (J 18,33-37). Wobec przedstawiciela władzy państwowej opartej na sile fizycznej, Chrystus występuje jako założyciel nowej wspólnoty religijnej opartej na sile moralnej – na sile prawdy; wspólnoty całkowicie odrębnej od wspólnoty politycznej opartej na sile fizycznej. Oświadczenie to wskazuje na wolę definitywnego zerwania z panującym wówczas porządkiem monistycznym, utożsamiającym wspólnotę polityczną ze wspólnotą religijną.

Ustanowiona przez Chrystusa wspólnota religijna – dla kontynuacji misji zbawczej człowieka, pojmowanej w wymiarze transcendentnym – jest odrębna od wspólnoty żydowskiej i od wspólnot pogańskich. Wspólnota ta – mimo wielu prześladowań – istnieje do chwili obecnej. Jest to wspólnota, do której należą ludzie, którzy dobrowolnie przyjmują głoszone przez Niego prawdy wiary i sakramenty oraz uznają władzę prymatu Biskupa Rzymu, jako następcy św. Piotra Apostoła⁶.

Wspólnota ta przez pierwszych chrześcijan – nazwana „Kościołem” – jednocześnie jest społecznością hierarchicznie zbudowaną, wyposażoną we własne podmioty władzy, powierzonej Apostołom i ich następcom (Mt 16,18-19, Łk 22,32;

⁵ O. GIACCHI, *Promesse canonistiche*, [w:] *Società civile e società religiosa di fronte al Concordato*, red. O. Fumagali Carulli, Milano: Via e Pensiero 1980, s. 59-60; G. DALLA TORRE, *La città sul monte*, s. 28; J. KRUKOWSKI, *Kościelne prawo*, s. 16-17.

⁶ *Codex Iuris Canonici*, can. 205; J. KRUKOWSKI, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/1, Lublin: Pallottinum 2005, s. 18-19.

J 21,17-19). Jest to władza oryginalna, obejmująca nauczanie, uświęcanie i rządzenie wiernymi odpowiednio do celu Kościoła⁷.

Na tej podstawie do kultury ogólnoludzkiej został wprowadzony paradygmat dualizmu religijno-politycznego, mający podwójny wymiar: 1) wymiar wertykalny polegający na rozróżnieniu dwóch władz odmiennego typu – religijnej i politycznej; 2) i wymiar horyzontalny polegający na wyróżnieniu dwóch odmiennego typu wspólnot ludzkich – państwa, czyli wspólnoty politycznej, i Kościoła, czyli wspólnoty religijnej, oraz norm określających istniejące między nimi relacje.

Zainicjowany przez chrześcijaństwo dualizm religijno-polityczny w ciągu dwutysięcznych dziejów podlegał ewolucji, na przebiegu której zaważyła konieczność uwzględnienia nowych warunków życia i ustosunkowania się do przeciwstawnych rozwiązań, inspirowanych przez różnorodne założenia ideologiczne i polityczne.

Kościół katolicki od początku swego istnienia miał świadomość niezależności od władzy państwowej w swojej dziedzinie. W postępowaniu pierwszych chrześcijan wobec władzy państwowej zarysowały się dwie postawy, wyrażające się z jednej strony – w posłuszeństwie wobec władzy cesarskiej w „sprawach doczesnych” (łac. *causae temporales*), zaś z drugiej – w odmowie posłuszeństwa cesarzowi w „sprawach duchowych” (łac. *causae spirituales*). Chrześcijanie odmawiali oddawania czci boskiej cesarzowi i domagali się poszanowania wolności wyznawania swej wiary⁸. Natomiast władze imperium rzymskiego traktowały chrześcijan jako winnych popełnienia jednego z najcięższych przestępstw politycznych „zniewagi majestatu” (łac. *crimen laesae maiestatis*) i skazywały ich na karę śmierci⁹.

2. EPOKA KONSTANTYŃSKA

2.1. Doświadczenia historyczne

Nową epokę w dziejach relacji między państwem a Kościołem zainicjował na początku IV wieku cesarz rzymski Konstantyn Wielki. Na mocy edyktu

⁷ J. KRUKOWSKI, *Kościelne prawo*, s. 8.

⁸ *Kościelne prawo publiczne. Wybór źródeł*, red. M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka, A. Romanko, P. Wierzbicki, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2012, s. 23-39; G. LOMBARDI, *L'Edito di Milano del 313 e la laicità dello Stato*, [w:] *I diritti fondamentali della persona umana e la libertà religiosa. Atti del V colloquio giuridico, 8-10 marzo 1984*, red. F. Biffi, Roma: Lateran University Press 1985, s. 32.

⁹ Zob. A. DEBIŃSKI, J. MISZTAŁ-KONECKA, M. WÓJCIK, *Prawo rzymskie publiczne*, Warszawa: C.H. Beck 2010, s. 210-211; J. ŚRUTWA, *Dzieje Kościoła w starożytności*, t. I: *Epoka wielkich prześladowań*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2018.

mediolańskiego (313) podniósł on chrześcijaństwo do rangi religii państwowej na zasadzie równości z religiami pogańskimi¹⁰. Do ściślejszego powiązania państwa rzymskiego z Kościołem katolickim przyczynił się cesarz Teodozjusz Wielki, który na mocy edyktu „O wierze katolickiej” (380) ogłosił się władcą państwa katolickiego, lecz – wbrew stanowisku biskupów – zainicjował prześladowanie pogan¹¹.

W ten sposób zapoczątkowana została ideologia cesaropapizmu, głosząca z jednej strony wolność wyznawania religii chrześcijańskiej w życiu publicznym, ale z drugiej – zwierzchność władzy państwowej nad Kościołem, połączoną z ingerencjami w jego sprawy wewnętrzne. Taki styl uprawiania ideologii i polityki państwa wobec Kościoła powstał w chrześcijańskim cesarstwie bizantyjskim i z pewnymi zmianami był kontynuowany w chrześcijańskim cesarstwie zachodnim¹², a po jego rozpadzie przez władze poszczególnych państw.

Wobec uzurpowania sobie przez cesarzy chrześcijańskich władzy nad Kościołem, po stronie kościelnej wystąpiły tendencje defensywne: umiarkowana i skrajna.

Do wyrazicieli tendencji umiarkowanej należeli zwolennicy formuły papieża Gelazego I (492-496), według której w tej samej społeczności chrześcijańskiej istnieją dwie władze (papieska i cesarska), z których każda jest w swoim porządku najwyższa, ale względem siebie są równorzędne¹³.

Do wyrazicieli tendencji skrajnej należeli ci, którzy od zasady równorzędności dwóch najwyższych podmiotów władzy przeszli do zasady wyższości władzy duchowej nad władzą świecką nie tylko w porządku duchowym (łac. *in spiritualibus*), ale również w porządku doczesnym (łac. *in temporalibus*), zwanej teokracją papieską¹⁴. Na uzasadnienie tej tendencji powstały teorie teologiczno-prawne. Najpierw w średniowieczu – w okresie walki między cesarzem i papieżem o inwestyturę – powstała „teoria bezpośredniej władzy Kościoła w porządku doczesnym” w sytuacjach, w których działalność polityczna nosiła znamiona „ciężkiego grzechu zewnętrznego”. Następnie w epoce nowożytnej powstała „teoria pośredniej władzy Kościoła w porządku doczesnym”, która przetrwała do

¹⁰ J. ŚRUTWA, *Dzieje Kościoła w starożytności*, t. II: *Kościół w Cesarstwie Rzymskim*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2018, s. 18-22.

¹¹ H. RAHNER, *Kościół i państwo we wczesnym chrześcijaństwie*, Warszawa: Wydawnictwo Pax 1986, s. 557; J. ŚRUTWA, *Dzieje Kościoła*, t. I, s. 206; *Kościelne prawo publiczne. Wybór źródeł*, s. 557.

¹² A.M. STICKLER, *Sacerdotium et Regnum nei decretisti e primi decrealisti. Considerationi metodologiche di ricerca e testi*, „Salesianum” 15(1953), s. 572-612; TENŻE, *Magistri Gratiani sententia de potestate Ecclesiae et Statum*, „Apolinaris” 21(1948), s. 21-33; J. KRUKOWSKI, *Kościelne prawo*, s. 11-36.

¹³ H. RAHNER, *Kościół i państwo*, s. 167-168; J. KRUKOWSKI, *Kościelne prawo*, s. 31-33.

¹⁴ G. DALLA TORRE, *La città sul monte*, s. 65-68.

Soboru Watykańskiego II¹⁵. Wspólnym elementem tych przeciwstawnych tendencji było *brachium saeculare*, czyli udzielanie pomocy Kościołowi przez władzę świeckie w egzekwowaniu niektórych decyzji władzy kościelnej¹⁶.

W epoce nowożytnej – po faktycznym rozpadzie chrześcijańskiego cesarstwa rzymskiego (w następstwie reformacji) na wiele suwerennych państw – zapanał absolutyzm polityczny, który w dziedzinie stosunków państwo–Kościół przejawiał się jako jurysdykcjonalizm państwowy¹⁷. Absolutni władcy tych państw – kierując się zasadą *cuius regio eius religio* – dążyli do podporządkowania sobie Kościoła krajowego i uniezależnienia go od Stolicy Apostolskiej, traktowali go jak instytucję państwową i poddawali pod ścisłą kontrolę.

W epoce współczesnej w reakcji na ścisłe powiązanie państwa z Kościołem w państwach wyznaniowych, pod wpływem ideologii skrajnie liberalnej, powstała koncepcja państwa świeckiego, oparta na zasadzie „separacji Kościoła od państwa” i neutralności państwa wobec przekonań religijnych i światopoglądowych. Jednakże władcy tych państw pod hasłem „separacji” dążyli do ograniczania wolności religijnej i podporządkowania Kościoła swoim interesom, a pod hasłem neutralności światopoglądowej państwa – do prywatyzacji religii, czyli eliminacji wartości religijnych z przestrzeni publicznej¹⁸.

W XX wieku na podstawie założeń nowych ideologii (w szczególności ideologii marksistowskiej) powstały państwa perwersyjnie świeckie, które przy użyciu aparatu państwowego i prawa stanowionego dążyły do daleko idących ograniczeń wolności Kościoła w realizacji swojej misji i do narzucenia całemu społeczeństwu ideologii ateistycznej w miejsce religii¹⁹.

W konsekwencji w stanowisku współczesnych państw laickich zaistniał monizm ideologiczno-polityczny.

2.2. Praktyka zawierania konkordatów

W średniowieczu w celu rozwiązania napięć między dwoma suwerennymi podmiotami władzy, każdego w swoim porządku, tj. między suwerenem w porządku doczesnym (cesarzem) i suwerenem w porządku duchowym (papieżem) – począwszy od Konkordatu wormackiego (1122) zawartego między cesarzem Henrykiem IV i papieżem Kalikstem II w celu pokojowego rozstrzygnięcia

¹⁵ W. WÓJCIK, *Brachium saeculare*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1976, t. II, kol. 991.

¹⁶ G. DALLA TORRE, *La città sul monte*, s. 65-66.

¹⁷ G. LARIZIOLI, *Stato e Chiesa. Per una storia del dualismo giurisdizionalista cristiano*, Torino: Giapichelli 1991.

¹⁸ J. KRUKOWSKI, *Kościelne prawo*, s. 53-59.

¹⁹ Tamże, s. 67-75.

sporu o inwestyturę (obsadzanie beneficjów biskupich) – powstała praktyka zawierania kompromisowych dwustronnych umów, zwanych konkordatami. W dziejach konkordatów wystąpiły dwa etapy: etap konkordatów klasycznych (od XII wieku do Soboru Watykańskiego II)²⁰ i etap konkordatów współczesnych (od Soboru Watykańskiego II). W epoce konstantyńskiej konkordaty były zawierane przez Stolicę Apostolską z władcami państw katolickich, a ich przedmiotem była wymiana wzajemnych przywilejów i ustępstw między najwyższymi podmiotami władzy państwowej i władzy kościelnej, z których każdy był w swojej dziedzinie niezależny.

3. EPOKA POSTKONSTANTYŃSKA

3.1. Postulaty Soboru Watykańskiego II

Sobór Watykański II (1963-1965) zainicjował nową epokę w dziejach dualizmu religijno-politycznego, zwaną postkonstantyńską. Na jej powstaniu zaważyło personalistyczne ujęcie wolności religijnej oraz pojmowanie państwa i Kościoła jako dwóch wspólnot ludzkich odmiennego typu, dążących do dobra wspólnego²¹.

Przed Soborem Watykańskim II Kościół katolicki stał na stanowisku, że podmiotami wolności religijnej są tylko katolicy, jako wyznawcy prawdziwej religii, i Kościół katolicki, jako głosiciel obiektywnej prawdy objawionej, zaś wyznawcy innych religii i ich wspólnoty religijne mają być tylko tolerowani. Natomiast Kościół na Soborze Watykańskim II stanął na radykalnie nowym stanowisku. Wskazują na to następujące oświadczenia mające konsekwencje prawne:

– Wolność religijna jest prawem należnym każdemu człowiekowi z racji przyrodzonej godności osoby ludzkiej. Sobór oświadczył: „Prawo do wolności religijnej rzeczywiście zakorzenione w samej godności osoby ludzkiej, którą to godność poznajemy przez objawione słowo Boże i samym rozumem. To prawo osoby ludzkiej do wolności religijnej powinno być w taki sposób uznane w prawnym ustroju społeczeństwa, aby stanowiło prawo cywilne” (*Dignitatis humanae* 2). Kościół katolicki na Soborze Watykańskim II w sprawie ochrony praw i wolności człowieka – w szczególności wolności religijnej – zajął stano-

²⁰ H. WAGNON, *Concordats et droit international, Fondaments, elaboration, valeur et cessation de droit concordataire*, Gamblioux 1935; F. DELLA ROCCA, *Appunti di storia concordataria*, Milano: Giuffrè 1977, passim.

²¹ R. MINNERATH, *L'Eglise et les Etats concordataires (1846-1981). La souveraineté spirituelle*, Paris: Editions du Cerf 1983, passim.

wisko zbieżne ze stanowiskiem prawa międzynarodowego i konstytucji współczesnych państw demokratycznych w dziedzinie ochrony podstawowych praw i wolności człowieka, wynikających z przyrodzonej godności ludzkiej²².

– „Wolność religijna jest podstawową zasadą między Kościołem i władzami politycznymi oraz całym porządkiem cywilnym” (DH 13). Zasada ta obejmuje nie tylko sprawowanie kultu, ale również nauczanie prawd wiary i moralności. Sobór oświadczył bowiem: „Kościół winien mieć jednak zawsze i wszędzie prawdziwą wolność w głoszeniu wiary, w nauczaniu swej doktryny społecznej, w spełnianiu oceny moralnej w sprawach politycznych, gdy domagają się tego podstawowe prawa osoby i zbawienia dusz” (*Gaudium et spes* = GS 76).

– „Kościół, który z racji swego zadania i kompetencji w żaden sposób nie utożsamia się ze wspólnotą polityczną ani nie wiąże się z żadnym systemem politycznym, jest zarazem znakiem i zabezpieczeniem transcendentnego charakteru osoby ludzkiej” (GS 76).

– Kościół na Soborze wyraził gotowość rezygnacji z takich uprawnień, które stawiały katolików bądź Kościół katolicki w sytuacji uprzywilejowanej, i zrzeczenia się wszelkich przywilejów udzielonych przez władze państwowe, „jeśli korzystanie z nich podważa szczerłość jego świadectwa, albo że nowe warunki życia domagają się innego układu stosunków” (GS 76). Jednocześnie Sobór zwrócił się z apelem do władz państwowych, „aby dla należytej obrony wolności Kościoła [...] zechciały samorzutnie zrzec się wspomnianych praw czy przywilejów, przysługujących im dotychczas na mocy umowy lub zwyczaju, po porozumieniu się ze Stolicą Apostolską” (*Christus Dominus* 20).

– Ustosunkowując się do propagowanej przez ideologie liberalne i komunistyczne zasady „separacji Kościoła od państwa”, Sobór Watykański II oświadczył: „Wspólnota polityczna i Kościół są w swoich dziedzinach od siebie niezależne i autonomiczne. Obydwie jednak wspólnoty, choć z różnego tytułu, służą powołaniu jednostkowemu i społecznemu tych samych ludzi. Tym skuteczniej będą wykonywać tę służbę dla dobra wszystkich, im lepiej będą rozwijać między sobą zdrowe współdziałanie, uwzględniając także okoliczności miejsca i czasu” (GS 76). Istotną rację takiego współdziałania stanowi troska o dobro wspólne osoby ludzkiej, czyli budowanie takiego ładu moralnego i porządku prawnego, w którym szanowane są prawa należne każdemu człowiekowi (GS 26,74).

²² M. PIECHOWIAK, *Pojęcie praw człowieka*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1997, s. 7-37; F. MAZUREK, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1991; J. KRUKOWSKI, *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw jednostki*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki*, red. L. Wiśniewski, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1997, s. 38-50; J. KRUKOWSKI, *Kościelne prawo*, s. 151.

Znamienne jest, że na oznaczenie „państwa” Sobór posłużył się terminem „wspólnota polityczna” – *communitas politica* i na oznaczenie Kościoła – „wspólnota wiernych” – *communio fidelium*. Użycie tych nazw wskazuje na zmianę akcentu w pojmowaniu relacji między państwem a Kościołem. W epoce konstantyńskiej mocniej akcentowane były bowiem więzy instytucjonalne. Natomiast w epoce postkonstantyńskiej na pierwsze miejsce wysunięte zostały więzy intencjonalne, łączące ludzi należących do wspólnoty tak politycznej jak i religijnej w dążeniu do podstawowych wartości ludzkich²³.

– Państwo stanowi oryginalną wartość jako element autonomii świata rzeczywistości ziemskich. Sobór oświadczył: „Jeżeli przez autonomię w sprawach ziemskich rozumiemy to, że rzeczy stworzone i społeczności ludzkie cieszą się własnymi prawami i wartościami, które człowiek ma stopniowo poznawać, przyjmować i porządkować, to tak rozumianej autonomii należy się domagać [...]. Wszystkie te rzeczy bowiem z samego faktu, że są stworzone, mają własną wartość, prawdziwość, dobroć i równocześnie własne prawa i porządek [...]” (GS 36). Państwo, jako wspólnota polityczna, ma więc swoją własną wartość i autonomiczny porządek prawny, które Kościół szanuje. Jednocześnie Sobór ostrzegł przed „wszelkiego rodzaju fałszywą autonomią” (GS 41) w pojmowaniu działalności politycznej, jako niepodlegającej ocenie moralnej.

3.2. Implementacja w płaszczyźnie prawnej

Implementacja postulowanych na Soborze Watykańskim II zasad relacji między państwem i Kościołem do systemów prawa współczesnych państw demokratycznych nastąpiła w konkordatach posoborowych²⁴. Niewątpliwie do tego rodzaju dokumentów należy konkordat między Stolicą Apostolską i Polską zawarty w latach 1993-1998²⁵.

W praktyce dyplomatycznej nastąpiła zmiana w pojmowaniu przedmiotu i motywu zawierania konkordatów. W epoce konstantyńskiej decydujące znaczenie miała wymiana przywilejów i wzajemnych ustępstw między Stolicą Apostolską i najwyższymi podmiotami władzy państwowej. Natomiast w epoce współczesnej przywileje całkowicie straciły racje bytu. Po Soborze Watykańskim II istotną rację zawierania konkordatów stanowią – uzgodnione przez Układające się Strony,

²³ R. COSTE, *Les communautés politiques*, Paris: Desclee 1970, s. 30; T. BERTONE, *Il rapporto giuridico tra la Chiesa e la Comunità politica in Italia*, [w:] *Il diritto nel mistero della Chiesa*, vol. IV, Roma: Pontificia Università Lateranense 1980, s. 327.

²⁴ R. MINNERATH, *L'Eglise et les Etats concordataires (1846-1981)*; J. KRUKOWSKI, *Konkordaty współczesne. Doktryna. Teksty (1964-1994)*, Warszawa: Wydawnictwo Civitas Christiana 1995.

²⁵ Dz.U. 1998, Nr 51, poz. 318.

jako równorzędne podmioty stosunków międzynarodowych – gwarancje poszanowania wolności religijnej w życiu prywatnym i publicznym, pojmowanej w wymiarze indywidualnym, wspólnotowym i instytucjonalnym.

II. PODSTAWOWA ZASADA RELACJI MIĘDZY PAŃSTWEM POLSKIM A KOŚCIOŁEM KATOLICKIM W ART. 1 KONKORDATU

1. ZNACZENIE ZASADY ZAWARTEJ W ART. 1 KONKORDATU

W art. 1 Konkordatu Układające się Strony dokonały recepcji współczesnej interpretacji dualizmu religijno-politycznego, wyrażonej w Konstytucji duszpasterskiej Soboru Watykańskiego II o obecności Kościoła w świecie współczesnym (GS 76). „Potwierdziły” bowiem zasadę, według której Państwo polskie i Kościół katolicki są wyposażone w dwa atrybuty „niezależności i autonomii”, „każde w swojej dziedzinie”. Jednocześnie zobowiązały się „do pełnego jej poszanowania we współdziałaniu dla dobra człowieka i dobra wspólnego”. W procesie wykładni przywołanej zasady trzeba ustalić znaczenie tych atrybutów.

1.1. Atrybut „niezależności” – należnej Państwu i Kościołowi katolickiemu – kojarzy się z pojęciem suwerenności. W epoce współczesnej suwerenność państwa powszechnie pojmowana jest na poziomie wewnętrznym i zewnętrznym²⁶.

Atrybut suwerenności państwa na poziomie wewnętrznym oznacza, że na terytorium danego państwa nie ma władzy wyższej od jego organów najwyższych, czyli takich organów władzy, które by im nie podlegały.

Stosunków między państwem a Kościołem katolickim na poziomie wewnętrznym nie można jednak utożsamiać ze stosunkami między podmiotami tego samego typu, czyli dwoma państwami, z których każde ma swoje terytorium i własną grupę ludzi. Trzeba uwzględnić bowiem fakt, że państwo i Kościół są to istniejące na tym samym terytorium dwie społeczności odmiennego typu – polityczna i religijna. Jakkolwiek należą do nich w pewnej mierze ci sami ludzie, to różnią się one istotnie co do swoich celów i zadań. Z tego właśnie tytułu atrybut niezależności przysługuje każdemu z nich „w swojej dziedzinie”. Niezależność Państwa polskiego i Kościoła katolickiego nie jest więc absolutna, ale w zakresie uzgodnionym w drodze dwustronnej umowy międzynarodowej, jaką jest konkordat.

²⁶ Zob. J. CZAPUTOWICZ, *Suwerenność*, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych 2018, *passim*.

Natomiast atrybut suwerenności należnej państwu na poziomie zewnętrznym, czyli w stosunkach międzynarodowych, oznacza niepodległość polityczną, tzn. że najwyższe organy danego państwa na swoim terytorium nie podlegają organom władzy znajdującym się poza jego terytorium. Jednakże każde suwerenne państwo może część swej suwerenności w określonej dziedzinie stosunków przekazać na rzecz innego podmiotu stosunków międzynarodowych na podstawie umowy międzynarodowej. Niewątpliwie taką umową – w regulacjach stosunków między danym państwem a Kościołem katolickim na poziomie zewnętrznym – jest konkordat. Stanowi on umowę międzynarodową między najwyższymi organami władzy Państwa polskiego a Stolicą Apostolską, najwyższym podmiotem władzy Kościoła katolickiego, wyposażonym – na mocy wielowiekowego zwyczaju międzynarodowego – w podmiotowość publicznoprawną w stosunkach międzynarodowych.

Przez zawarcie Konkordatu nie nastąpiło więc ograniczenie suwerenności Państwa polskiego na rzecz Stolicy Apostolskiej. Układające się Strony dobrowolnie zadeklarowały bowiem wzajemne poszanowanie niezależności Państwa polskiego i Kościoła katolickiego każdego „w swojej dziedzinie” i zobowiązały się do współdziałania dla dobra wspólnego.

1.2. W art. 1 Konkordatu Układające się Strony wyraziły wolę poszanowania także „autonomii”, jako atrybutu należnego Państwu polskiemu i Kościołowi katolickiemu, każdemu w swojej dziedzinie. Autonomia pojmowana jest w sensie aksjologicznym i normatywnym²⁷.

Atrybut „autonomii” w aspekcie aksjologicznym oznacza, że zarówno państwo, jak i Kościół mają swoją wartość. Państwo ma wartość oryginalną, jako rezultat realizacji prawa narodu do samostanowienia w celu zapewnienia swego bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego. Kościół katolicki również ma swoją wartość oryginalną, wynikającą z podwójnego tytułu. To znaczy, że nie tylko z przesłanek teologicznych, jako wspólnota i społeczność religijna ustanowiona przez Chrystusa dla zapewnienia ludziom bezpieczeństwa w osiągnięciu celu transcendentnego (nadprzyrodzonego), ale również z przesłanek naturalnych, jako wspólnota istniejąca z woli swoich wyznawców, mająca uzasadnienie w przyrodzonym i niezbywalnym prawie człowieka do wolności religijnej w życiu prywatnym i publicznym, w wymiarze indywidualnym, wspólnotowym i instytucjonalnym.

²⁷ S. KAMIŃSKI, *Autonomia*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, t. I, kol. 1159-1160.

Atrybut „autonomii” w aspekcie normatywnym oznacza, że każda z tych wspólnot, jakimi są Państwo polskie i Kościół katolicki, ma swój własny system prawa, którym może rządzić się w swojej dziedzinie.

Zasada poszanowania „niezależności” i „autonomii” Państwa i Kościoła w tym kontekście oznacza zatem, że Układające się Strony, jakimi są najwyższe organy władzy Państwa polskiego i Stolica Apostolska, jako organy kompetentne do zawierania umów międzynarodowych, na mocy umowy międzynarodowej uzgodniły:

- w jakich dziedzinach stosunków społecznych Kościół katolicki, jako wspólnota autonomiczna, w realizacji swojej misji na terytorium Polski może rządzić się swoim prawem;
- w jakich sprawach Kościół katolicki jest uprawniony do uczestniczenia w obrocie prawnym na terytorium Polski na zasadzie partnerstwa z innymi podmiotami we współdziałaniu dla „dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego”;
- w jakich sprawach Państwo polskie jest zobowiązane do określonych świadczeń na rzecz instytucji kościelnych bądź katolików, jako współobywateli, z tytułu poszanowania wolności religijnej w życiu publicznym.

2. USZCZEGÓLOWIENIE ZASADY ZAWARTEJ W ART. 1 KONKORDATU

Przedmiot wzajemnych zobowiązań Układających się Stron generalnie określony w art.1 Konkordatu został w kolejnych artykułach uszczegółowiony w takich sprawach, w których w wyniku negocjacji osiągnęły konsensus²⁸. Należy przy tym zauważyć, że większość norm wpisanych do Konkordatu jest generalnym potwierdzeniem norm ustawowych, które obowiązywały w momencie ratyfikacji Konkordatu. W konsekwencji zastosowania takiej metody redagowania tekstów prawnych nastąpiło nadanie im wyższej rangi w hierarchii źródeł prawa, tzn. podniesienie gwarancji ustawowych do rangi umowy międzynarodowej i zapewnienie ich adresatom większego stopnia bezpieczeństwa prawnego aniżeli na podstawie ustawy lub zwyczaju. Wskazuje na to analiza kolejnych artykułów Konkordatu. Są wśród nich także normy mające charakter klauzul odsyłających do przyszłych regulacji jednostronnych bądź dwustronnych.

2.1. W art. 2 Konkordatu Układające się Strony potwierdziły wolę kontynuacji stosunków międzynarodowych za pośrednictwem wcześniej reaktywowanych już przedstawicieli dyplomatycznych pierwszej klasy.

2.2. W art. 3 Konkordatu Strona państwowa zobowiązała się do: poszanowania prawa Kościoła katolickiego i jego osób prawnych i fizycznych do utrzymywania

²⁸ Zob. komentarze do poszczególnych artykułów Konkordatu: J. KRUKOWSKI, *Konkordaty polskie. Historia i teraźniejszość*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2019, s. 207-414.

stosunków wewnętrznych zgodnie z prawem kanonicznym oraz prawa do „komunikowania się ze Stolicą Apostolską” (w płaszczyźnie wertykalnej); a także w stosunkach z konferencjami biskupów innych krajów, „z Kościołami partykularnymi”, oraz z innymi organizacjami i osobami „w kraju i za granicą” (w płaszczyźnie horyzontalnej).

2.3. W art. 4 ust.1 Strona państwowa zobowiązała się do respektowania osobowości prawnej Kościoła katolickiego, czyli praw Kościoła do uczestnictwa w życiu publicznym na terytorium Polski. Oznacza to poszanowanie przez Państwo osobowości publicznoprawnej Kościoła katolickiego w Polsce.

W art. 4 ust. 2 i 3 Strona państwowa wyraziła uznanie kompetencji (właściwości) władzy kościelnej do określenia warunków uzyskania osobowości prawnej kościelnych jednostek organizacyjnych na podstawie prawa kanonicznego i zapewniła respektowanie jej w polskim porządku prawnym na podstawie powiadomienia kompetentnych organów władzy państwowej.

2.4. W art. 5 Państwo polskie zapewniło Kościołowi katolickiemu właściwość do swobodnego określania swojej misji na terytorium Polski w sposób „swobodny i publiczny”, łącznie ze sprawowaniem swojej władzy opartej na prawie kanonicznym. Uznanie skuteczności w polskim porządku prawnym aktów i czynności dokonanych na podstawie prawa kanonicznego *explicite*, czyli wyrażonego w sposób wyraźny, jak w art. 10 Konkordatu, bądź *implicite*, czyli w sposób wywnioskowany z kontekstu przy użyciu wykładni systematycznej²⁹.

2.5. W art. 6 ust.1 Strona państwowa zobowiązała się do poszanowania wyłącznej kompetencji władzy kościelnej w dziedzinie tworzenia lub przekształcania właściwych Kościołowi katolickiemu jednostek organizacyjnych terytorialnych i personalnych. Niewątpliwie jest to uszczegółowienie generalnej zasady poszanowania przez Państwo, proklamowanej w art. 1 Konkordatu, autonomii Kościoła w swojej dziedzinie.

W art. 6 ust. 2 Stolica Apostolska zagwarantowała respektowanie interesu Państwa polskiego w zakresie integralności terytorialnej. Stolica Apostolska zobowiązała się bowiem, że granice diecezji Kościoła katolickiego w Polsce będą pokrywać się z granicami współczesnego Państwa polskiego.

W art. 6 ust. 3-4 Stolica Apostolska zobowiązała się do ograniczenia swej niezależności na rzecz poszanowania interesów Państwa w zakresie obywatelstwa biskupów, a mianowicie, że: żaden biskup niemający obywatelstwa polskiego nie będzie członkiem Konferencji Episkopatu Polski; biskup będący członkiem krajowej Konferencji Biskupów, mającej stolicę na terytorium innego państwa, nie będzie członkiem Konferencji Episkopatu Polski; biskup niemający

²⁹ Tamże, s. 237-240.

obywatelstwa polskiego, nie będzie sprawował jurysdykcji biskupiej na terytorium Polski, z wyjątkiem legata lub innego wysłannika papieskiego (ust. 5).

2.6. W art. 7 Układające się Strony określiły zasady dotyczące wzajemnych zobowiązań w zakresie nominacji biskupów i tytulariuszy innych urzędów kościelnych na terytorium Polski. Są to:

1) Zasada ogólna: Strona państwowa zobowiązała się generalnie do poszanowania kompetencji władzy kościelnej w zakresie obsadzania urzędów kościelnych „zgodnie z przepisami prawa kanonicznego” (art.1). Wykluczone są więc ingerencje władzy państwowej w dziedzinę nadawania urzędów kościelnych.

2) Zasady szczególne: a) Strona państwowa zobowiązała się do poszanowania wyłącznej kompetencji Stolicy Apostolskiej w zakresie mianowania i odwoływania biskupów (art. 7 ust. 2); b) Stolica Apostolska zobowiązała się do mianowania na terytorium Państwa polskiego biskupów mających tylko obywatelstwo polskie (art. 7 ust. 3); c) Stolica Apostolska zobowiązała się podać nazwisko nowo mianowanego biskupa diecezjalnego do poufnej wiadomości Rządu RP w czasie poprzedzającym publiczne ogłoszenie nominacji; d) Strona państwowa zobowiązała się do zachowania „poufności”, czyli do nieujawniania opinii publicznej informacji dotyczącej nazwiska nowo mianowanego biskupa przed publicznym ogłoszeniem go przez Stronę kościelną. Taka informacja nie upoważnia Strony państwowej do zgłaszania weta wobec osoby nominata.

2.7. W art. 8 ust.1 Strona państwowa zapewniła Kościołowi sprawowanie kompetencji w zakresie organizowania i sprawowania kultu, czyli czynności związanych ze sprawowaniem misji uświęcającej Kościoła zgodnie z prawem kanonicznym.

W art. 8 ust. 2 Stolica Apostolska zobowiązała władzę kościelną do respektowania odpowiednich przepisów prawa polskiego. Wymóg ten odnosi się do przepisów – dotyczących zachowania bezpieczeństwa publicznego podczas zgromadzeń wiernych – określonych w prawie polskim.

W art. 8 ust. 3 Strona państwowa zagwarantowała Kościołowi nienaruszalność miejsc kultu i cmentarzy katolickich.

W art. 8 ust. 4 Strona państwowa zagwarantowała Kościołowi swobodne sprawowanie kultu w miejscach określonych przez prawo kanoniczne. Natomiast Stolica Apostolska zobowiązywała się, że sprawowanie aktów kultu w innych miejscach wymaga zezwolenia władz państwowych ze względu na „bezpieczeństwo i porządek publiczny”.

W art. 8 ust. 5 Stolica Apostolska wyraziła zgodę na podjęcie działań przez władze publiczne w miejscach kultu i na cmentarzach – nawet bez uprzedniego

powiadomienia władz kościelnych, „jeśli to jest konieczne dla ochrony życia, zdrowia lub mienia”.

2.8. W art. 9 Strona państwowa zobowiązała się do poszanowania niedziel i innych dni świątecznych jako dni wolnych od pracy. Strony uzgodniły obowiązujący katalog dni świątecznych, który może być rozszerzony na podstawie porozumienia kompetentnych władz.

2.9. Art. 10 zawiera postanowienia, które w systemie prawa polskiego stanowią całkowitą nowość. W art. 10 ust. 1 Układające się Strony uzgodniły, że „małżeństwa kanoniczne”, czyli zawarte według formy określonej w prawie kanonicznym, rodzą takie same skutki cywilne w polskim porządku prawnym, jak małżeństwa zawarte według formy określonej w polskim prawie cywilnym, „jeżeli zostaną spełnione określone warunki”, a mianowicie: 1) jeżeli między „nupturientami nie istnieją przeszkody wynikające z prawa polskiego”; 2) jeżeli nupturienti złożą wobec duchownego oświadczenie woli jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu; 3) jeżeli zawarcie małżeństwa zostało wpisane do akt stanu cywilnego na podstawie wniosku przekazanego urzędnikowi stanu cywilnego w terminie pięciu dni od zawarcia małżeństwa.

W związku z realizacją powyższych postanowień Strona państwowa zobowiązała się do wprowadzania odpowiednich zmian w prawie polskim. Strony postanowiły nie wprowadzać żadnych zmian dotyczących orzekania o ważności małżeństwa (ust. 4).

2.10. W art. 11 Strony zobowiązały się do współdziałania na rzecz obrony i poszanowania instytucji małżeństwa i rodziny. Stolica Apostolska ze swej strony potwierdziła katolicką naukę o godności i nierozzerwalności małżeństwa z uwagi na to, że prawo polskie przewiduje możliwość orzekania rozwodu ważnie zawartego małżeństwa z punktu widzenia prawa kanonicznego.

2.11. W art. 12 układające się Strony uzgodniły wzajemne zobowiązania w dziedzinie nauczania religii w szkołach publicznych w zakresie ochrony prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swymi przekonaniami z poszanowaniem zasady tolerancji.

W art. 12 ust. 1 Strona państwowa zagwarantowała, że nauczanie religii w szkołach publicznych będzie odbywać się „zgodnie z wolą zainteresowanych w ramach zajęć szkolnych i pozaszkolnych” .

W art. 12 ust. 2 Strona państwowa zagwarantowała Stronie kościelnej poszanowanie kompetencji do opracowania programu i podręczników nauki religii, zaś Strona kościelna została zobowiązana do podania podręczników do wiadomości kompetentnej władzy państwowej.

W art. 12 ust. 3 Strona państwowa zobowiązała się, że będzie respektować *misję kanoniczną* (upoważnienie) biskupa diecezjalnego dla nauczycieli religii.

W art. 12 ust. 4 Układające się Strony uzgodniły, że nauczyciele religii w sprawie treści nauczania i wychowania „podlegają przepisom i zarządzeniom kościelnym, a w innych sprawach przepisom państwowym”.

Do art. 12 ust. 3 Strony wpisały także klauzulę odsyłającą do porozumienia między kompetentną władzą państwową i Konferencją Episkopatu w sprawie ustalenia wymogów dotyczących wykształcenia pedagogicznego nauczycieli religii.

W art. 12 ust. 5 Strona państwowa zagwarantowała Kościołowi swobodne prowadzenie katechizacji dorosłych łącznie z duszpasterstwem akademickim.

2.12. W art. 13 Strona państwowa zagwarantowała „dzieciom i młodzieży katolickiej przebywającym na koloniach i obozach oraz korzystającym z innych form zbiorowego wypoczynku możliwość wykonywania praktyk religijnych, a w szczególności uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta”.

2.13. W art. 14 Układające się Strony uzgodniły wzajemne zobowiązania i uprawnienia we współdziałaniu w zakresie edukacji. Strona państwowa zagwarantowała Kościołowi poszanowanie: 1) prawa do zakładania i prowadzenia przedszkoli, szkół wszystkich rodzajów oraz placówek oświatowo-wychowawczych zgodnie z przepisami prawa kanonicznego i na zasadach określonych przez ustawy państwowe; 2) statusu prawnego szkół prowadzonych przez instytucje kościelne w systemie edukacji publicznej, jeżeli zostanie zachowane minimum programowe przedmiotów obowiązkowych w edukacji publicznej; 3) zrównanie statusu nauczycieli i uczniów szkół katolickich ze statusem nauczycieli i uczniów szkół publicznych.

W art. 14 ust. 4 Strona państwowa zagwarantowała udzielanie szkołom katolickim i placówkom oświatowym prowadzonym przez instytucje kościelne dotacji z budżetu państwa lub organów samorządu terytorialnego na zasadach określonych w ustawach.

2.14. W art. 15 ust. 1 Strona państwowa zagwarantowała Kościołowi prawo do „zakładania i prowadzenia własnych szkół wyższych, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów, wyższych seminariów duchownych i instytutów naukowo-badawczych”.

W art. 15 ust. 2 Strona państwowa zagwarantowała wymienionym wyżej katolickim szkołom wyższym prawo do korzystania ze statusu szkół publicznych na zasadach określonych w umowach zawartych między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej i Konferencją Episkopatu Polski.

W art. 15 ust. 3 Strona państwowa zobowiązała się do świadczenia dotacji dla dwóch wyższych uczelni kościelnych: 1) Papieskiej Akademii w Krakowie,

przekształconej w 2008 r. na Papieski Uniwersytet Jana Pawła II; 2) Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu.

2.15. W art. 16 ust. 1-5 Układające się Strony uregulowały sprawy dotyczące statusu prawnego duszpasterstwa wojskowego w Polsce i zwolnienia duchownych od obowiązkowej służby wojskowej.

2.16. W art. 17 Strona państwowa zagwarantowała warunki spełniania praktyk religijnych osobom znajdującym się w zakładach zamkniętych, w szczególności: 1) zapewnienia im możliwości uczestniczenia we Mszy św.; 2) zatrudnienia kapelanów w tych zakładach.

2.17. W art. 18 Układające się Strony zobowiązały biskupów diecezjalnych w Polsce, aby zatroszczyli się o zorganizowanie opieki duszpasterskiej nad osobami należącymi do mniejszości narodowych i katechizacji w ich języku.

2.18. W art. 19 Strona państwowa zagwarantowała wiernym prawo do zrzeszania się, czyli zakładania stowarzyszeń, „zgodnie z prawem kanonicznym i w celach określonych w tym prawie”, oraz zapewniła możliwość uzyskania osobowości cywilno-prawnej w prawie polskim.

2.19. W art. 20 Strona państwowa zagwarantowała Kościołowi katolickiemu prawo do własnych publikacji i środków społecznego przekazywania myśli w sprawach związanych z jego posłannictwem.

2.20. W art. 21 Strona państwowa zagwarantowała Kościołowi: 1) prawo do posiadania odpowiednich instytucji prowadzących działalność „o charakterze misyjnym, charytatywnym i opiekuńczym” oraz organizowanie przez nich zbiorów na te cele; 2) prawo do organizowania przez instytucje kościelne zbiorów na cele religijne, w szczególności na kościelną działalność charytatywną i opiekuńczo-wychowawczą, „oraz utrzymanie duchownych i członków zakonów” w obrębie terenów kościelnych, a także „w miejscach i okolicznościach zwyczajowo przyjętych w danej okolicy i w sposób tradycyjnie ustalony”.

2.21. W art. 22 ust. 1 Strona państwowa zagwarantowała zrównanie pod względem prawnym działalności kościelnych osób prawnych, służącej „celom humanitarnym, charytatywno-opiekuńczym, naukowym i oświatowo-wychowawczym” z działalnością instytucji państwowych. Realizację tej zasady zapewnia ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej „przez udzielanie dotacji z funduszy publicznych” (państwowych lub samorządowych) na zadania z zakresu opieki społecznej.

2.22. W art. 22 ust. 2 Układające się Strony podjęły zobowiązania dotyczące regulacji spraw majątkowych i finansowych instytucji kościelnych. W art. 22 ust. 2 cz. 1 zamieszczona jest klauzula generalna odsyłająca do obowiązujących przepisów kościelnych i prawa polskiego. To znaczy, że Układające się

Strony – Stolica Apostolska i Państwo polskie – zobowiązały się do: 1) respektowania – „w sprawach finansowych instytucji i dóbr kościelnych oraz duchowieństwa” w zakresie zarządzania dobrami doczesnymi Kościoła w Polsce – uregulowań zawartych w prawie kanonicznym obowiązującym w momencie wejścia w życie Konkordatu; 2) respektowania obowiązujących przepisów prawa polskiego dotyczących zobowiązań Strony Państwowej do świadczeń finansowych na rzecz instytucji kościelnych i duchowieństwa. Dotyczy to zobowiązań zawartych w ustawie z dnia 20 marca 1950 r. „o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki [...]”³⁰ i w aktach wykonawczych uchwalonych w III Rzeczypospolitej.

2.23. W art. 22 ust. 3 Układające się Strony podjęły zobowiązanie utworzenia „specjalnej komisji, która zajmie się koniecznymi zmianami”, oraz że ta nowa regulacja uwzględni potrzeby Kościoła, biorąc pod uwagę „jego misję oraz dotychczasową praktykę życia kościelnego w Polsce”.

W ślad za tym postanowieniem utworzone zostały komisje konkordatowe – kościelna i państwowa, których zadaniem ma być wynegocjowanie w przyszłości umowy dwustronnej w tym przedmiocie.

2.24. W art. 22 ust. 4 Strona państwowa zobowiązała się do udzielenia „wsparcia materialnego” na cele konserwacji i remontu „zabytkowych obiektów sakralnych i budynków towarzyszących” oraz „dzieł sztuki stanowiących dziedzictwo kultury” narodowej, w miarę możliwości.

2.25. W art. 23 Strona państwowa wyraziła generalne uznanie zdolności prawnej wszystkich kościelnych osób prawnych w polskim porządku prawnym w zakresie praw majątkowych (co do nabywania, posiadania, użytkowania i zbywania mienia nieruchomości i ruchomego).

2.26. W art. 24 Strona państwowa uznała: 1) prawo Kościoła do posiadania „i konserwacji obiektów sakralnych i kościelnych oraz cmentarzy – zgodnie z prawem polskim” budowlanym; 2) kompetencje biskupa diecezjalnego lub innego ordynariusza do podjęcia decyzji dotyczących potrzeby budowy „obiektów sakralnych i kościelnych oraz założenia cmentarza” po uzgodnieniu miejsca z kompetentnymi władzami państwowymi. To znaczy, że realizacja decyzji władzy kościelnej w tej sprawie zależy od porozumienia z państwowymi władzami administracyjnymi.

2.27. W art. 25 Układające się Strony ustanowiły klauzule kompetencyjne dotyczące ochrony i udostępniania dóbr kultury narodowej, znajdujących się w obiektach sakralnych i kościelnych: 1) biskupi diecezjalni zostali zobowiązani do ustanowienia w każdej diecezji komisji, której zadaniem ma być współpraca

³⁰ Dz.U. 1950, Nr 8, poz. 87.

z właściwymi władzami państwowymi w celu ochrony dóbr kultury o ogólnonarodowym znaczeniu oraz „dokumentów archiwalnych o wartości historycznej i artystycznej” znajdujących się w obiektach kościelnych (ust. 1); 2) kompetentne organy władzy państwowej i Sekretariat Episkopatu Polski zostały zobowiązane do opracowania zasad dotyczących udostępniania dóbr kultury będących własnością Kościoła lub we władaniu Kościoła (ust. 2).

2.28. W art. 26 Strona państwowa wyraziła uznanie prawa kościelnych osób prawnych do zakładania własnych fundacji i zobowiązała je do stosowania prawa polskiego, jeśli chcą uczestniczyć w państwowym obrocie prawnym.

2.29. W art. 27 Układające się Strony wpisały klauzule kompetencyjne, określające możliwości regulowania spraw wymagających nowych lub dodatkowych rozwiązań w dwojakiej formie: 1) w formie umowy międzynarodowej, czyli nowego konkordatu; 2) w formie umowy między Rządem RP i Konferencją Episkopatu Polski, upoważnioną do tego zadania przez Stolicę Apostolską.

2.30. W art. 28 Układające się Strony uzgodniły, że: 1) Konkordat podlega ratyfikacji i wejdzie w życie po upływie jednego miesiąca od dnia wymiany dokumentów ratyfikacyjnych; 2) jedynym sposobem rozwiązywania problemów wynikających z różnic, jakie mogą zaistnieć w interpretacji normy wpisanej do Konkordatu, jest droga dyplomatyczna, czyli negocjacje za pośrednictwem kompetentnych przedstawicieli Układających się Stron. To znaczy, że wykluczona jest droga odwołania do trybunałów międzynarodowych.

3. RECEPCJA ART. 1 KONKORDATU W ART. 25 UST. 3 KONSTYTUCJI RP

Publiczna debata nad wnioskiem w sprawie wyrażenia zgody ustawowej na ratyfikację Konkordatu w latach 1993-1997 toczyła się łącznie z debatą nad projektem Konstytucji dla III Rzeczypospolitej. W istocie rzeczy chodziło o to: czy wpisana do art. 1 Konkordatu zasada relacji między państwem a Kościołem zostanie potwierdzona w Konstytucji RP, a tym samym, czy zostanie otwarta droga do ratyfikacji Konkordatu. Politycy partii lewicowych postulowali bowiem wpisanie do Konstytucji RP – pozostałą w spadku po Konstytucji Polski Ludowej – wieloznaczną zasadę „oddzielenia Kościoła od państwa”³¹. Ostatecznie

³¹ Przedstawiciel Konferencji Episkopatu Polski w Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego postawił postulat, aby do przyszłej Konstytucji RP nie wpisywać zasady „oddzielenia Kościoła od państwa” ze względu na jej tragiczne obciążenia historyczne. Opierając się na tej zasadzie przesładowano bowiem Kościół i dyskryminowano ludzi wierzących i praktykujących. Ostatecznie większość członków Komisji Konstytucyjnej w redagowaniu art. 25 ust. 3 uwzględniła ten postulat. W miejsce zasady oddzielenia wpisano bowiem zasadę poszanowania autonomii i niezależności Państwa i Kościoła, każdego w swoim zakresie. Zob. P. SOBCZYK, *Udział*

do art. 25 ust. 3 Konstytucji RP z 1997 r. w miejsce zasady „oddzielenia Kościoła od państwa” wpisano następującą zasadę:

Stosunki między Państwem a Kościołami i innymi Związkami Wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego³².

Porównując zasady zawarte w art. 1 Konkordatu i w art. 25 ust. 3 Konstytucji trzeba zauważyć, że co do istotnej treści są zgodne. Nie można jednak lekceważyć istniejących między nimi różnic. Pierwsza różnica dotyczy zakresu jej ogólności. W art.1 Konkordatu Układające się Strony, którymi są najwyższe

przedstawiciela Episkopatu Polski w pracach Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego nad artykułem 25 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., [w:] *Ecclesia et Status. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej profesora Józefa Krukowskiego*, red. A. Dębiński, K. Orzeszyna, M. Sitarz, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2004, s. 863-865, 871-872, 878-881, 885-887.

³² H. SUCHOCKA, *Kilka uwag z okazji 13. rocznicy podpisania Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Polską*, Krakowskie Studia Międzynarodowe. Konkordaty pomiędzy Stolicą Apostolską a Polską. Stosunki Państwo–Kościół 2006, nr 3 (III); H. SUCHOCKA, *Polski model relacji państwo–Kościół w świetle Konstytucji RP i Konkordatu z 1993 r.*, [w:] *Konkordat polski w 10 lat po ratyfikacji. Materiały z konferencji*, red. J. Wroceński, H. Pietrzak, Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2008, s. 41-67; Z. ZARZYCKI, *Zasada niezależności i autonomii Kościoła i państwa – czym jest naprawdę?*, [w:] *Konkordat: Ocena z perspektywy 15 lat obowiązywania („Annales Canonici” 2)*, Kraków: Papieski Uniwersytet Jana Pawła II 2014, s. 69-115; P. STANISZ, *Konstytucyjne zasady określające relacje państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi: autonomia i niezależność oraz współdziałanie*, [w:] *Katolickie zasady relacji państwo–Kościół a prawo polskie*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2015, s. 159-185; M. SITARZ, *Zasady relacji Kościół–państwo w nauczaniu Soboru Watykańskiego II*, [w:] *Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krukowskiemu z okazji 50-lecia pracy naukowej*, red. M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2014, s. 239-249; P. SOB CZYK, *Podstawowe zasady relacji państwo–Kościół w nauczaniu Kościoła katolickiego*, [w:] *Naród i Państwo w perspektywie 1050. rocznicy Chrztu Polski. Historia i teraźniejszość*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, I. Dosz, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2017, s. 213-224, szczególnie s. 221-222; W. GÓRALSKI, A. PIŃDYK, *Zasada niezależności i autonomii państwa i Kościoła w Konkordacie polskim z 1993 roku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW 2000; H. SUCHOCKA, *Ocena konkordatu w dwadzieścia lat po jego podpisaniu*. „Politeja”. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego 2014, nr 3(29); W. URUSZCZAK, *Konkordat z 1993 roku ważnym etapem w stosunkach Polski ze Stolicą Apostolską*, [w:] *Konkordat 1993. Dar i zadanie dla Kościoła i Polski*, red. J. Dyduch, Kraków: Wydawnicwo św. Stanisława BM 1998, s. 95-109, szczególnie s. 108; P. SOB CZYK, *Konstytucyjna zasada konsensualnego określania stosunków między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA 2013, s. 27-106; Cz. JANIK, *Zasada niezależności i autonomii państwa i Kościoła w swoim zakresie naczelną zasadą konkordatu*, [w:] *Konkordat polski 1993*, red. M. Winiarczyk-Kossakowska, Cz. Janik, P. Borecki, Warszawa: Wolters Kluwer 2019, s. 72-85.

organy władzy Rzeczypospolitej Polskiej i Stolica Apostolska, określiły bowiem zasadę dotyczącą relacji między Państwem a Kościołem katolickim. Natomiast Ustrojznawca polski w art. 25 Konstytucji, aby zagwarantować świecki charakter państwa, rozszerzył ją na inne Kościoły i związki wyznaniowe, mające uregulowaną sytuację prawną.

Druga różnica dotyczy kolejności tych atrybutów. W art.1 Konkordatu Układające się Strony na pierwszym miejscu wymieniły atrybut „niezależności”, a na drugim atrybut „autonomii”. Natomiast w art. 25 ust. 3 Konstytucji RP Ustrojznawca polski atrybut autonomii wymienił przed atrybutem niezależności. W konsekwencji atrybut autonomii – zgodnie z art. 25 ust. 3 Konstytucji – przysługuje wszystkim Kościołom i innym związkom wyznaniowym na zasadzie równości³³. Natomiast atrybut „niezależności” przysługuje tylko Kościołowi katolickiemu. Najwyższy organ władzy Kościoła katolickiego, czyli Stolica Apostolska, posiada bowiem podmiotowość publicznoprawną w stosunkach międzynarodowych, z którą związany jest atrybut niezależności na poziomie międzynarodowym. Natomiast najwyższe organy władzy innych związków wyznaniowych takiej podmiotowości, a tym samym niezależności na poziomie międzynarodowym nie posiadają.

Nie ma istotnego znaczenia użycie przez Ustrojznawcę w art. 25 ust. 3 wyrazu „zakres” w miejsce wpisanego do art. 1 Konkordatu wyrazu „dziedzina”. Są to bowiem synonimy. Należy więc – na podstawie analizy zasady zawartej w art. 1 Konkordatu, interpretowanej łącznie z art. 25 ust. 3 Konstytucji – stwierdzić, że niezależne organy władzy III Rzeczypospolitej wyraziły wolę rezygnacji z kontynuacji ideologii supremacji Państwa nad Kościołem, jaką kierowały się władze komunistyczne .

Dopełnieniem zasady poszanowania autonomii i niezależności Państwa i Kościoła, każdego „w swojej dziedzinie” (art. 1 Konkordatu), czyli „w swoim zakresie” (art. 25 ust. 3 Konstytucji), jest zobowiązanie dwóch wspólnot odmiennego typu – do których należy zdecydowana większość społeczeństwa polskiego – do współdziałania dla nadrzędnego celu, którym jest rozwój człowieka i dobro wspólne.

³³ Prof. W. Uruszczak na podstawie art.1 Konkordatu i art. 25 ust. 3 Konstytucji słusznie wnioskuje, że Kościół katolicki i inne związki wyznaniowe funkcjonują w polskim porządku prawnym jako podmioty samoistne i mające prawo do samoorganizacji i samorządności. Zob. W. URUSZCZAK, *Recepcja prawa kanonicznego w obowiązującym prawie polskim*, „Annales Canonici” 2007, nr 3, s. 6-7.

ZAKOŃCZENIE

Reasumując należy stwierdzić, że zaistniałe w Polsce fakty, jakimi są: wpisanie do art.1 Konkordatu i do art. 25 ust. 3 Konstytucji RP zasady poszanowania dwóch atrybutów niezależności i autonomii Państwa polskiego i Kościoła katolickiego, każdego w swojej dziedzinie i potwierdzenie jej w art. 25 ust. 3 Konstytucji RP jako naczelnej zasady ustrojowej – oznaczają:

1) odrzucenie ideologii ścisłego powiązania między państwem i Kościołem, charakterystycznego dla państw wyznaniowych w epoce konstantyńskiej;

2) akceptację założeń chrześcijańskiego dualizmu religijno-politycznego w znaczeniu określonym na Soborze Watykańskim II, który zainicjował epokę postkonstantyńską;

3) odrzucenie założeń ideologii monizmu ideologiczno-politycznego, jakiej hołdują państwa: perwersyjnie świeckie, oparte na zasadzie wrogiej separacji między państwem i Kościołem, które redukuje religię do sfery życia prywatnego jednostki, bądź narzucające społeczeństwu ideologię ateistyczną w miejsce religii.

W konsekwencji trzeba stwierdzić, że w płaszczyźnie normatywnej Polska jest państwem świeckim, opartym na zasadzie separacji przyjaznej, wyrażonej w sposób opisowy, zapewniającej obecność religii w życiu publicznym, a w następstwie zawarcia Konkordatu – także na zasadzie separacji skoordynowanej. Trzeba jednocześnie zauważyć, że realizacja w praktyce życia społecznego regulacji ustalonych w płaszczyźnie normatywnej zależy od dobrej woli ludzi, będących członkami obu wspólnot – państwowej i kościelnej.

BIBLIOGRAFIA

- DALLA TORRE Giuseppe: *La Città sul monte*, Contributo ad una teoria canonistica sulle relazioni fra Chiesa e comunità politica, Roma: Editrice AVE 1996.
- DELLA ROCCA Felice: *Appunti di storia concordataria*, Milano: Giuffrè 1977.
- DEBIŃSKI Antoni, MISZTAŁ-KONECKA Joanna, WÓJCIK Monika: *Prawo rzymskie publiczne*, Warszawa: C.H. Beck 2010.
- COSTE Rene: *Les communes politiques*, Paris: Desclee 1970.
- CZAPUŁOWICZ Jacek: *Suwerenność*, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych 2018.
- GIACCHI Orio: *Promesse canonistiche*, [w:] *Società civile e società religiosa di fronte al Concordato*, red. Ombretta Fumagalli Carulli, Milano: Vita e Pensiero 1980, s. 59-60.
- GÓRALSKI Wojciech, PIŃDYK Adam: *Zasada niezależności i autonomii państwa i Kościoła w Konkordacie polskim z 1993 roku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW 2000.

- JANIK Czesław: Zasada niezależności i autonomii państwa i Kościoła w swoim zakresie naczelną zasadą konkordatu, [w:] Konkordat polski 1993, red. M. Winiarczyk-Kossakowska, Cz. Janik, P. Borecki, Warszawa: Wolters Kluwer 2019, s. 72-85.
- KAMIŃSKI Stanisław: Autonomia, [w:] Encyklopedia Katolicka, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1974, t. I, kol. 1159-1160.
- Kościelne prawo publiczne. Wybór źródeł, red. M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka, A. Romanko, P. Wierzbicki, Lublin: Wydawnictwo KUL 2012, s. 23-39.
- KRUKOWSKI Józef: Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1993.
- KRUKOWSKI Józef: Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2013.
- KRUKOWSKI Józef: Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. II/1, Poznań: Pallottinum 2005.
- KRUKOWSKI Józef: Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw jednostki, [w:] Podstawowe prawa jednostki, red. L. Wiśniewski, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1997, s. 38-50.
- KRUKOWSKI Józef: Konkordat Polski. Znaczenie i realizacja, Lublin: Verba 1999.
- KRUKOWSKI Józef: Konstytucyjne zasady relacji państwo–Kościół w III Rzeczypospolitej, [w:] Katolickie zasady relacji państwo–Kościół a prawo polskie, red. J. Krukowski, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2015, s. 87-114.
- KRUKOWSKI Józef: Wstęp do nauki o państwie i prawie, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2004.
- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r. Dz.U. 1998, Nr 51, ust. 318; AAS 90(1998), 310-329.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483.
- LARIZIOLI Giuseppe: Stato e Chiesa. Per una storia del dualismo giurisdizionalista cristiano, Torino: Giapichelli 1991.
- LESZCZYŃSKI Paweł A.: Regulacja stosunków między państwem a nierzymskokatolickimi Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi określona w art. 25 ust. 5 Konstytucji RP, Gorzów Wielkopolski: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa 2012.
- LOMBARDI Giuseppe: L'Edito di Milano del 1313 e la laicità dello Stato, [w:] I diritti fondamentali della persona umana e la libertà religiosa. Atti del V colloquio giuridico, 8-10 marzo 1984, red. F. Biffi, Roma: Lateran University Press 1985.
- MAZUREK Franciszek: Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 2011.
- Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka z dnia 16 grudnia 1966 r. Dz.U. 1977, Nr 38, poz.167-169.
- MINNERATH Rolland : L'Eglise et les Etats concordataires (1846-1981). La souveraineté spirituelle, Paris: Edition du Cerf 1983.
- PIECHOWIAK Marek: Pojęcie praw człowieka, [w:] Podstawowe prawa jednostki i ich ochrona, red. L. Wiśniewski, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1997, s. 7-37.
- PIECHOWIAK Marek: Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2012.
- PIETRZAK Michał: Stosunki państwo–Kościół w nowej Konstytucji, „Państwo i Prawo” 52(1997), nr 11-12, s. 121-130.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., Zbiór Dokumentów 1958, nr 10-12, poz.177.

- RAHNER Hans: Kościół i państwo we wczesnym chrześcijaństwie, Warszawa: Wydawnictwo Pax 1986.
- SITARZ Mirosław: Zasady relacji Kościół–państwo w nauczaniu Soboru Watykańskiego II, [w:] *Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krukowskiemu z okazji 50-lecia pracy naukowej*, red. M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2014, s. 239-249.
- SOBCZYK Paweł: Podstawowe zasady relacji państwo–Kościół w nauczaniu Kościoła katolickiego i w prawie polskim. Zbieżności i rozbieżności, [w:] *Kościół a Naród i Państwo w perspektywie 1050. rocznicy Chrztu Polski. Historia i teraźniejszość*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, I. Dosz, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2017, s. 213-224.
- SOBCZYK Paweł: Konstytucyjna zasada konsensualnego określenia stosunków między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA 2013.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II: Konstytucje, dekryty, deklaracje. Poznań: Pallottinum 2002.
- SPINELLI Lorenzo: *Diritto Ecclesiastico, Parte generale*, Torio: UTET 1976.
- STANISZ Piotr: Konstytucyjne zasady określające relacje państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi: autonomia i niezależność oraz współdziałanie, [w:] *Katolickie zasady relacji państwo–Kościół a prawo polskie*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2015, s. 159-185.
- STANISZ Piotr: Instytucjonalne formy dialogu państwa ze związkami wyznaniowymi w Rzeczypospolitej Polskiej, [w:] *Kościóły i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu*, red. W. Uruszczak, K. Krzysztofik, M. Mikuła, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2014, s. 33-53.
- STICKLER Alfons: *Sacerdotium et Regnum nei decretisti e primi decrealisti. Considerationi matodologiche di ricercha e testi*, „Salesianum” 15(1953), s. 572-612.
- STICKLER Alfonsius: *Magistri Gratiani sententia de potestate Ecclesiae et Statum*, „Apollinaris” 21(1948), s. 36-111.
- SUCHOCKA Hanna: Ocena konkordatu w dwadzieścia lat po jego podpisaniu, „Politeja”. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego 2014, nr 3(29).
- SUCHOCKA Hanna: Kilka uwag z okazji 13. rocznicy podpisania Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Polską, *Krakowskie Studia Międzynarodowe. Konkordaty pomiędzy Stolicą Apostolską a Polską. Stosunki Państwo–Kościół 2006 nr 3 (III)*.
- SUCHOCKA Hanna: Konstytucyjne formy regulacji stosunków między państwem a Kościołem katolickim i innymi związkami wyznaniowymi, [w:] *Katolickie zasady relacji Państwo–Kościół a prawo polskie*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, s. 85-86.
- SUCHOCKA Hanna: Polski model relacji państwo–Kościół w świetle Konstytucji RP i Konkordatu z 1993 r., [w:] *Konkordat polski w 10 lat po ratyfikacji. Materiały z konferencji*, red. J. Wroceński, H. Pietrzak, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW 2008.
- ŚRUTWA Jan: *Dzieje Kościoła w starożytności*, t. I-II, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2018.
- TURCHI Nicola: *La religione di Roma*, Bologna 1939 (wyd. polskie: *Religia Rzymu*, [w:] *Religie świata*, red. E. Dąbrowski, Warszawa: Wydawnictwo Pax 1957, s. 251-279).
- URUSZCZAK Waław: Konkordat z 1993 roku ważnym etapem w stosunkach Polski ze Stolicą Apostolską, [w:] *Konkordat 1993. Dar i zadanie dla Kościoła i Polski*, red. J. Dyduch, Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława 1998, s. 95-109.
- URUSZCZAK Waław: Recepcja prawa kanonicznego w obowiązującym prawie polskim, „*Annales Canonici*” 2007, nr 3, s. 5-21.

- WAGNON Henri: *Concordats et droit international*, Gambloox 1935.
- WÓJCIK Walenty: *Brachium saeculare*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1976, t. II, kol. 991.
- ZARZYCKI Zdzisław: *Zasada niezależności i autonomii Kościoła i państwa – czym jest naprawdę?*, [w:] *Konkordat: ocena z perspektywy 15 lat obowiązywania („Annales Canonici” 2)*, Kraków: Papieski Uniwersytet Jana Pawła II 2014, s. 73-102.

ZASADA POSZANOWANIA NIEZALEŻNOŚCI
I AUTONOMII PAŃSTWA I KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO
ORAZ WSPÓŁDZIAŁANIA DLA DOBRA CZŁOWIEKA I DOBRA WSPÓLNEGO

GENEZA I ZNACZENIE ART.1 KONKORDATU
MIĘDZY STOLICĄ APOSTOLSKĄ I POLSKĄ 1993-1998

Streszczenie

Przedmiot rozważań dotyczy genezy i interpretacji podstawowej zasady relacji między Państwem a Kościołem katolickim, proklamowanej w art. 1 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską w latach 1993-1998 i potwierdzonej w art. 25 ust. 3 Konstytucji RP z 1997 r. Całość rozważań obejmuje dwie części. W pierwszej części ukazana jest geneza zasady poszanowania niezależności i autonomii Państwa i Kościoła katolickiego, każdego w swojej dziedzinie, oraz ich współdziałania dla dobra wspólnego. Autor stwierdził, że chrześcijaństwo wniosło do kultury ogólnoludzkiej oryginalny paradygmat dualizmu religijno-politycznego – przeciwny do panującego w świecie antycznym monizmu religijno-politycznego – i przedstawił kształtowanie się znaczenia tej zasady w epoce konstantyńskiej (od cesarza Konstantyna Wielkiego do Soboru Watykańskiego II). Druga część obejmuje: interpretację proklamowanej w art. 1 Konkordatu podstawowej zasady relacji między Państwem polskim i Kościołem katolickim w Polsce, jej uszczegółowienie w kolejnych artykułach Konkordatu w formie wzajemnych zobowiązań i uprawnień Państwa i Kościoła katolickiego oraz jej recepcję w art. 25 ust. 3 Konstytucji RP z 1998 r. w odniesieniu do wszystkich Kościołów i innych związków wyznaniowych, mających uregulowaną sytuację prawną. W zakończeniu autor stwierdza, że na podstawie przywołanych regulacji Polska jest państwem świeckim, opartym na zasadzie separacji przyjaznej i skoordynowanej.

Słowa kluczowe: relacje Państwo–Kościół; umowa międzynarodowa; konstytucja; prawo; mediacja; uznanie skutków cywilnych

THE PRINCIPLE OF RESPECT FOR INDEPENDENCE AND AUTONOMY OF THE
STATE AND THE CATHOLIC CHURCH AND OF COOPERATION FOR BOTH
THE INDIVIDUAL AND COMMON GOOD

THE GENESIS AND SIGNIFICANCE OF ARTICLE 1 OF THE CONCORDAT
OF 1993–1998 BETWEEN THE HOLY SEE AND POLAND

Summary

The considerations concern the genesis and interpretation of the fundamental principle of the relationship between the State and the Catholic Church, proclaimed in Article 1 of the Concordat between the Holy See and the Republic of Poland in 1993–1998 and confirmed in Article 25 (3) of the Polish Constitution of 1997. The first part of the study presents the genesis of the principle of respect for independence and autonomy of the State and the Catholic Church, each in its own sphere, and their cooperation for the common good. It is claimed that Christianity contributed to the culture of whole humanity an original paradigm of religious-political dualism – at odds with the religious-political monism prevailing in the ancient world – and presented the formation of the meaning of this principle in the Constantinian era (from Constantine the Great to the Second Vatican Council). The second part includes: an interpretation of the basic principle of the relation between the Polish State and the Catholic Church in Poland proclaimed in Article 1 of the Concordat, its elaboration in the subsequent articles of the Concordat in the form of mutual obligations and rights of the State and the Catholic Church, and its reception in Article 25 (3) of the Constitution of the Republic of Poland of 1998 with respect to all Churches and other religious associations whose legal situation has been regulated. In the concluding section, the author states that on the basis of the cited regulations Poland is a secular state, based on the principle of friendly and coordinated separation.

Key words: State-Church relations; international agreement; constitution; law; mediation; recognition of civil effects